

הרב יעקב אהרן סקוצ'ילס

מח"ס "אוהל יעקב"

רב ומו"צ וראש כולל בירושלים

חידושי דינים בהלכות ריבית

לכבוד ידידי הגדול והחשוב הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, במח"ס גם אני אודך ושאל"ס יקרים. חקרתם בכמה שאלות מצויות בהלכות ריבית, ואמרתי שנכתוב לכם בס"ד כמה תשובות במשנתו של מרן הגר"א נבנצל שליט"א, עם הוספות שחנני ה' יתברך.

אמירת ריבית דברים לבעלי גמ"ח

שאלה: אחד שהוא מנהל גמ"ח, אך הכסף איננו שלו אלא הוא מלווה לאנשים כסף שהפקידו אצלו אחרים, האם מותר לאדם שלווה ממנו כסף לקנות לו עליה לתורה, אף אם לא היה רגיל לעשות כן לפני שקיבל את ההלוואה. זאת, מאחר והוא רק בעל הגמ"ח ולא בעל הכסף?

תשובה: לכאורה נראה שאם מדובר בגבאי של הגמ"ח שאיננו בעל הכסף, אין חשש לומר לו דברים שאסורים בדרך כלל לומר למלוה משום ריבית דברים, וכדומה, מכיון שהוא בעצמו אינו המלוה, וכן כתב לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א שבכה"ג מותר.

ונראה לי להוסיף שאפילו אם בעל הגמ"ח האמור הכניס מעט כסף לתוך הגמ"ח, בתוך הרבה כסף שנמצא שם, עדיין ניתן לומר לו דברים האסורים משום ריבית דברים, כיון שעדיין רואים אותו כגבאי ולא כמלוה. וא"כ נראה דה"ה במקרה שראובן לא רצה לתת הלוואה לשמעון, אבל אמר לו שהכניס את כספו לתוך גמ"ח ומשם הוא יכול ללוות, שאין חשש אמירת תודה וכדומה לראובן, כיון שהוא לא המלוה, וכבר מבואר באריכות בסימן ק"ס שאין חשש ריבית כשאינו בא מלוה למלוה. ויש להוסיף בפשיטות שה"ה בכל העניינים הללו, שמותר לומר ריבית דברים וכדומה לפקיד בבנק. וראה בספר חוט שני הל' ריבית (עמוד ס"ג).

האוצר ◆ גיליון י"ח

מיהו יש לציין שכל הנ"ל היינו דוקא כשאין כל המעות שלו או אולי אפילו חלק (ועדיין צ"ע), אבל במקרה שבעל הגמ"ח הוא בעל המעות פשוט שהוא מוגדר כמלוה, ואסור. וכן צריך זהירות אצל בעלי גמ"ח לחפצים שונים, כגון אחד שפתח מעצמו גמ"ח תרופות או גמ"ח בגדים, שאם אין הלווה רגיל באמירת שלום לבעל הגמ"ח וכדומה, עליו להזהר בזה לאחר שלוח ממנו.

בספר פסקי הגרי"ש יורה דעה (עמוד קי"א), הביא שפסק מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שמותר לתת מתנה לגבאי של גמ"ח לטובת עצמו, בכדי שהגבאי ילוה לו או אחרי שהלווהו, אע"פ שהגמ"ח הוא מכסף שהגבאי עצמו הקדישו לגמ"ח. אך כל זה הוא רק כשאין חשש שמא הלווה יקפח אחרים על ידי זה.

להתפלל עבור המלוה שיצליח בעסקיו

שאלה: ראובן שהלוה כסף לשמעון, האם מותר לו לבקש משמעון להתפלל עבורו שיצליח בעסקיו, או שיש כאן חשש ריבית דברים?

תשובה: הנה נלענ"ד שיש בזה איסור רבית דברים, ושו"ר בספר מרבה תורה (סימן ק"ס ס"ק כ"ט) שכתב בפשיטות שאסור לבקש מהלוה להתפלל עבור המלוה, אבל מותר ללוה לומר למלוה הלווני ואתפלל בעדך, ורק על מנת אסור לומר, עי' שם טעמו. וכן כששאלתי את מרן הגר"א נבנצל שליט"א אם יש כאן חשש רבית, השיב לי בתשובה שבהחלט יש כאן איסור רבית [וברשימות הגר"י שוב שליט"א כתב: מהגאון רבי שריה דבליצקי שליט"א שמעתי דמותר, ומהגאון רבי עזריאל אויעראבך שליט"א שמעתי דאסור].

אח"כ ראיתי בספר שו"ת וישמע משה לידידינו הגר"מ פריד שליט"א (חלק ד' סימן קי"ג), שכבר דן בשאלה דידן, ובירר אצל כמה מגדולי הפוסקים שליט"א, ולמעשה הגר"ח קניבסקי, הגרי"מ שטרן והגר"מ גרוס שליט"א ועוד פסקו שבודאי יש בזה חשש ריבית. ויש שהביאו טעם לכך מההלכה האמורה בשו"ע (סימן ק"ס סעיף י"ב), בט"ז (ס"ק ה') ובשו"ע הרב (סעיף י'), שיש איסור ללווה לציית למלוה בתנאי של ההלוואה.

והגר"פ וינד שליט"א אמר שאם המלוה אינו מבקש כלום מן הלוה פשוט שמותר ללוה להתפלל עליו מעצמו, ומותר לו אפילו לומר לו לאחר מכן, התפללתי עליך. אולם אסור למלוה לבקש ממנו להתפלל עבורו, כתנאי. ויש להסתפק האם האיסור חל רק אם מעמיד זאת כתנאי לקבלת ההלוואה, או גם אם נותן את ההלוואה בכל מקרה, רק מבקש מן הלוה שיתפלל בעדו, האם גם בזה יש חשש איסור רבית דברים, וצ"ע.

ונראה לי להוסיף שיש לחלק בין אם המלוה מתנה מראש שיתן לו הלוואה בתנאי שיתפלל, לבין מלוה שנותן הלוואה בסתם, ובכל זאת רק בתורת בקשה ביקש ממנו אם יכול גם לכוין על הצלחתו וכדומה, שאם הלווה רק מבקש ממנו ולא מתנה זאת בתנאי מתחילה ניתן להקל. וזה על פי מה שפסקו לי כמה מגדולי ההוראה שליט"א לגבי לימוד משניות לע"נ עבור המלוה, שאם המלווה רק מבקש ממנו לעשות כן ולא מתנה עמו אין חשש רבית, וראיתי בשו"ת וישמע משה שם שהסכים לסברא הזאת הגרמ"מ שפרן שליט"א.

וכמובן יש עוד מקום שניתן להקל להתפלל עבור הצלחת המלוה, אם הלוה היה רגיל לעשות כן מלפני ההלוואה, דאז ממילא אין חשש, אפילו אם המלוה חזר וביקש ממנו לעשות כן, וכן דעת הגרש"א שטרן שליט"א להלכה למעשה.

ע"כ הזכרנו מחלוקת בין הפוסקים בזה והיכי תימצא מתי ניתן להקל, אלא שיש לציין דבספר וישמע משה שם הביא כמה גדולי הוראה שפסקו שאין בזה חשש בכלל כי הרי לא נותנים למלוה כלום, רק הקב"ה שולח לו את הברכה, וממילא אפילו אם מדובר בתנאי אין חשש רבית. ומ"מ רוב הפוסקים חששו גם בזה לאיסור ריבית, ובפרט כשנתן את ההלוואה רק בתנאי.

ולסיים עם חידוש נוסף שראיתי בספר סדר הרבית (חלק ב' תשובה י"ג) שכתב שם ללמוד מתשובה בשו"ת אגרות משה, לגבי כתיבת הנצחה למלוה עבור הוצאת ספרים (ראה להלן), ורצה ללמוד מדבריו דאע"פ שהמלוה נהנה במה שמפרסם וכותב לו ברכה אין זה רבית דברים, ורק בלשון תודה אסור. והטעם הוא שאם הלווה מודה למלווה הרי זה רבית מלוה למלוה, אבל כשכותב בסתמא ברכה למלוה, אין זה חשוב מלוה למלוה ומותר, אע"פ שאח"כ כשרואה זאת המלוה נהנה הוא מאליו. ולפי זה ה"ה לגבי להתפלל להצלחת המלוה, אף אם יודע

המלוה שהלוה יתפלל להצלחתו או לרפואתו, כל שלא הודיע לו לא חשוב רבית מלוה למלוה, אלא הוא הנאה דממילא המותרת, עכ"ד. ולמעשה מידי מחלוקת הפוסקים לא נפקא, ולכן מן הראוי להחמיר בזה, אא"כ הלווה רוצה להתפלל עבור המלווה, בלי שהמלוה יבקש ממנו, וכדומה.

לכתוב הנצחה בספרו עבור מלוה

שאלה: אדם שקיבל הלוואה מידיד לצורך הוצאת ספר לאור, והמחבר רוצה לכתוב על הידיד דברי שבח בתוך הספר, האם יש בזה חשש ריבית?

תשובה: בספר ערך ש"י (הובא בדרכי תשובה) לפני למעלה ממאה שנה כבר התעורר נחרצות נגד המפרסמים שמות המלווים, שהיא שגגה גדולה דלא גרע משאר רבית דברים, ולא שייך כאן היתר לצורך מצוה, כיון שכותבים כן לאחר הלוואה וההדפסה. ובספר משנת הרבית (עמוד מ"ב) הביא דלעומת זה בספר מרבה תורה הליץ להיתר, כיון שזה נחשב לצורך מצוה.

בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק א, סימן פ') נשאל בזה, אם מותר ליתן תודה בספרו שמדפיס למי שהלווה לו כסף להדפסת ספרו. והשיב נראה לע"ד שבלשון תודה, כמו שאסור לומר להמלוה עבור הלוואתו מדין ריבית דברים, אסור גם לכתוב ולהדפיס, אבל יכולין לכתוב בלשון הודעה שיתברך מן השמים, כי הא זה אמת שיתברך בזכות מצותו הגדולה ונמצא שהוא רק הודעה וספור דברים בעלמא, שודאי מותר לפרסם איך שלוה מפלוני סך כך וכך אף אם יהיה מזה להמלוה הנאה ממה שנתפרסמו חסדיו, כי מצוה לפרסם עושי מצוה אם אין מקפידין להסתיר, לכן גם בכתב ודפוס רשאים לפרסם לכתוב בנוסח כזה: ברכה נתונה מהשי"ת לפלוני הגומל חסד והלווה להדפסת הספר כך וכך, או דוגמא של נוסח זה. שלשון כזה הוא רק הודעה וספור דברי אמת, שיש ברכה מהשי"ת לפלוני שגמל חסד בהלוואתו.

ועי' עוד בדרכי תשובה (שם). ובספר חוט שני (שם) כתב שיש איסור להדפיס בספר אמירת תודה או ברכות למלוה, אא"כ אין המעות של המלוה אלא הוא גבאי של הגמ"ח וכדומה, דאז אין הוא המלוה, ומותר להקדים לו שלום.

ומרן הגר"א נבנצל שליט"א כתב לי שיש בזה חשש רבית, ולכן יש לכתוב באופן שלא מקלס אותו, אלא לעשות כמו שכתב באגרות משה, וכדומה לזה.

בספר פסקי הגרי"ש יורה דעה (עמוד ק"א), פסק שאין לכתוב דברי שבח ותורה בספר למי שהלווהו מעות להוצאת הספר. אבל אחרי שכבר פרע לו יש להתיר, בתנאי שלא יזכיר שהלווהו. ובעלון מים חיים להגרי"א דינר שליט"א (הל' רבית) הביא שהגר"ח קניבסקי שליט"א הביא כמה היתרים בזה, ואחד מהם ממה שכתב הגרא"מ שך בהקדמה לספר אבי עזרי, שנתאפשר לו הדפסת ספר זה על ידי קבלת הלואה מכספי קרן זכרון ברוך, שנוסדה ומתנהלת על ידי האחים הנכבדים ממשפחת זיס, ובזכות פועלים הטוב יתברכו מן השמים אותם ואת משפחתן בכל הטוב עד ביאת הגואל, עכ"ד. מיהו בספר חוט שני (שם) כתב שכיון שזה בתורת הלואה אין לכתוב ברכה, וכל שכן שאין להדפיס בספרו כך. אולם אם זו הלואה מקרן שאין לה שום בעלים פרטיים, א"כ הברכה היא לגבאים, ואין שום חשש.

וכן בשו"ת יביע אומר (חלק ד, יורה דעה סימן ט') כתב עצה על פי המהריק"ש, שאחר הפרעון אין איסור רבית דברים.

ולפי זה הכא נמי אם פרע החוב מותר לכתוב לו תודה, אם המלוה משיב לו מדברי חן וחסד על שהואיל המחבר לרשום את שמו למזכרת נצח. ומכל שכן אם יקנה ממנו ספר אחד וישלם לו בעין יפה, שרשאי המחבר להביע תודתו וברכתו.

חשש ריבית כשהלווה מהנה המלוה

שאלה: ראובן שהלווה כסף לשמעון בתנאי שלא ילך לבחירות וכדומה, או כגון שלא יעשה טובה לפלוני, האם יש בזה חשש ריבית?

תשובה: הנה ישנם הרבה דוגמאות שדומות לזה, שהמלוה מבקש משהו שהלוה יעשה או שלא יעשה, ובדרך כלל יש בזה שאלה חמורה של רבית, כמ"ש בשו"ע (סימן ק"ס סעיף י"ב), לגבי שמתנה עמו לספר לו כשפלוני מגיע וכדומה. וראיתי שבגליון שו"ת וישמע משה (פרשת תולדות תשע"ו) נשאל בזה, והביא שהגאון רבי יעקב מאיר שטרן, הגר"מ גרוס, הגר"נ נוסבוים והגר"פ וינד שליט"א, וכ"כ לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א, כולם נקטו דהוי ריבית דברים, והראו לדברי הט"ז (סימן

ק"ס ס"ק ה', והעתיקו בשו"ע הרב) וז"ל: "שבזה שמצוה עליו והוא נכנע לו הוה רבית דברים", ע"כ, הרי שעצם הדבר שהלווה נכנע למלווה כדי לקבל ההלוואה הוא בגדר ריבית דברים. וביאר הגר"פ וינד, דמה שלמדו חז"ל כמה דינים מהפסוק עבד לווה לאיש מלווה, אין הכוונה שמותר למלווה להכניע את הלווה תחתיו, אלא רק לאותם דברים שלמדו חז"ל בלבד, כגון לילך אצל הבית דין של המלווה וכדו'. והגר"ח קניבסקי שליט"א אמר דבכה"ג יש בזה משום סרך ריבית.

אמנם הגר"נ קרליץ, הגר"י זילברשטיין והגרש"א שטרן שליט"א נקטו בזה להקל, שאין ריבית אלא כשהלווה נותן דבר מה למלווה, אבל בזה שהלווה נמנע ממעשה בגלל דרישת המלווה אין זו רבית. וכן שמעתי ממו"ר הגר"צ ריבלין שליט"א (מו"צ בעדה החרדית) והביא ראיה להקל מדברי הט"ז (סימן ק"ס ס"ק כ"ב), עי' שם.

ודעת במח"ס שבט הקהתי שליט"א (הובא בגליון שם) היא, שאולי יש בזה חשש ריבית, מיהו אם המלווה הצליח לשכנע את הלווה בצדקת טענותיו והלווה מרצונו שומע בקולו, אין בדבר חשש ריבית, אף שבלא ההלוואה לא היה מקשיב כלל לדבריו. ועוד פסק דאם המלווה אמר תנאי שאסור ללווה להכנס לבית מדרש פלוני, אם בלאו הכי לא היה מתפלל באותו בית מדרש ולא היה מדבר עם אותו פלוני וכדומה, והתנאי שהתנה עמו אינו מגביל אותו כלל, אלא שכן דרכו של המלווה להעמיד תנאי כזה לפני כל הלווים, אין בזה משום חשש ריבית כלל, וכן הסכימו כל הפוסקים.

ללכת לשמחה של המלווה שלא היה רגיל ללכת לפני ההלוואה

שאלה: האם מותר ללווה לשלוח הזמנה למלווה לשמחת חתונת בתו, גם אם לא היה רגיל להזמין אותו לפני שקיבל את ההלוואה? ועוד האם מותר ללווה לבוא לשמחת המלווה ולברך לו ברכת מזל טוב, אף אם לא היה רגיל בעבר להגיע לשמחות של המלווה?

תשובה: ראיתי שכבר קידם בזה בספר ברית יהודה עיקרי דינים (פרק י' הערה פ"א), שכתב שהסתפק בעצם בואו לשמחת המלווה, אע"פ שלמעשה הוא שמחת הבן אבל

במציאות חשיב שמחת האב, ויש כאן רבית דברים כשמכדו בהופעתו, אא"כ היה רגיל לבא אליו בשמחתו.

וכן ראיתי בספר קובץ הלכות רבית ברכת אליהו (עמוד י"ז) שכתב שאסור לעשות כן. והוסיף, דנראה שאם המלוה הוא חבירו, שהיה רגיל לבוא לשמחתו גם בלא ההלואה, אין בזה שום איסור, וכתב בשו"ע (סעיף י"א) שכל מה שהיה רגיל בו מתחילה מותר ובלבד שלא יתכוין עכשיו בשביל ההלואה. ועוד ניתן להקל אפילו אם ההיכרות נוצרה מחמת ההלואה ולא היתה קיימת מקודם, כ"כ לי במח"ס שבט הקהתי שליט"א. ולמעשה כתב לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א שאם לא היה רגיל לבוא לשמחות של המלוה אסור להגיע בכה"ג. וכן דעת הגר"ש דבליצקי שליט"א והגר"ע אויערבאך שליט"א (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

לשמור על ילדים בתמורה שישמרו על ילד והחלפת דירות

שאלה: והנה יש לעיין בדין שכן אחד שרצה ליסע ליום אחד לנופש, וביקש מהשכן שלו לשמור על ילדיו, והתנה עמו שאם הוא יהיה צריך אח"כ לנסוע לנופש אפילו ליומיים, הוא ישמור על ילדיו, האם יש בזה חשש ריבית? וכן בדין הרוצים להחליף דירות.

תשובה: תנן במסכת ב"מ (דף עה.): "אומר לחבירו נכש עמי (שיעקור עשבים לא טובים) עמי היום ואנכש עמך למחר, ולא יאמר נכש עמי ואעדור עמך", והטעם כי מותר להחזיר לו מלאכה שווה ולא כבידה יותר. ונחלקו הראשונים (עי' בשיטמ"ק בשם הראב"ד ובמרדכי רמז ש"מ) בפירוש המתני' אם האיסור הוא דוקא כשמדובר במלאכה כבידה יותר, אע"פ שהיא שווה במחיר, ויש ראשונים שנקטו שהעיקר תלוי במחיר ולא בכבידות המלאכה.

ונחלקו האחרונים האם האיסור קיים דוקא כאשר האדם מתנה מתחילה לעשות מלאכה לחבירו על מנת שחבירו יעשה עמו מלאכה אחרת, כבידה יותר מזו. בחידושי מהרא"ל צינץ (סי' קס סק"י) כתב שדוקא אם מתנה מתחילה יהיה זה אסור, ובלאו הכי מותר. והטעם הוא שכיון שיש חיוב ממון יכול לפטור אותו ביותר, ויש אומרים שדוקא בממון מחזי כרבית, אבל גבי ניכוש ועידור לא

מתחזיא כרבית. אולם, בגידולי תרומה (שער מ"ו חלק ג' אות כ"ד, והובא בדרכי תשובה) נקט שאפילו אם לא התנה מתחילה אסור.

והנה מבואר מדברי השו"ע (סימן ק"ס סעיף ט') שהאיסור לעשות מלאכה עבור מלאכה שעשה בשבילו אדם אחר היינו כשהמלאכה השניה שווה יותר או קשה יותר, אלא שיש לעיין מה יהיה הגדר אם המלאכות הן בנות אותו מחיר, אלא שלאחד הוא קצת יותר קשה או שיש טירחא יתירא, האם גם זה אסור.

בחכמת אדם (כלל קל"א דין י"ג) כתב שאסור לומר לחבירו עשה עמי מלאכה היום ששוה דינר, ואני אעשה עמך בשבוע אחר מלאכה ששוה שנים, או מלאכה שהיא יותר כבידה. ומבואר להדיא שיש שני אופנים לאיסור, או ששוה שנים או שהיא כבידה יותר, ואם היא כבידה אסור אפילו כשאינה שווה שנים, ועי' היטב בספר ברית יהודה (פרק י"א סוף הערה ב') מתי בנידון דידן יש שאלת רבית ומתי אין.

ועפי"ז במעשה של החלפת דירות באותו שווי ואותו גודל, אלא שלאחד יש מעלית ולשני אין מעלית, כתב בספר התשובות חלק ב' (שאלה קפ"ו) דאף שאינו שווה יותר, מ"מ עצם הדבר שיש תועלת בדירה השניה יותר מהראשונה בגלל המעלית, נחשב הדבר לריבית [ואף שבמקום אחר כתב שאם מה שמוסיף אינו מוגדר כדבר אחר לגמרי, לית בזה איסורא, מ"מ נראה דתוספת מעלית לגבי שכירות דירה נחשבת לפעמים כדבר אחר לגמרי, ותלוי במקומות].

וה"ה לענין לשמור על ד' ילדים, אחרי ששמרו בשבילו על ג' ילדים, והתנו בכך, יש לומר שיש בזה חשש רבית, משום שזוהי רבית של נכש עמי ואעדור עמך. אכן, יש עצה, אם הדבר אפשרי, שהמשפחה בעלת שלשת הילדים תשמור תחילה על המשפחה של ארבעת הילדים, ובאופן זה אין כאן כלל רבית. ויש להדגיש שכל זה איירי דוקא כאשר הם מקפידים זה על זה ומתחייבים זה לזה, ולכן נחשב הסכם כזה להלואה, אבל אם אין בזה הקפדה והתחייבות מותר.

ובספר רבית לאור ההלכה (עמוד ר"י) כתב, דנראה דכל הדינים האלו הוי בדרך תנאי, אבל אם נעשה בדרך גמילת חסד אהדדי, ששני הצדדים מעוניינים לעזור כל אחד לשני, שוב אין לחוש בזה שהאחד עושה לשני מלאכה כבידה יותר בגלל ההמתנה, ובפרט אם רק החליטו לעזור האחד לשני וטרם סוכם מי יעזור קודם. ומכל מקום טוב ליזהר בכל מקרה להדגיש שאינם עושים זאת בתורת התחייבות.

האוצר ♦ גיליון י"ח

לכן שכנות וידידות שדרכן בגמילת חסד, אע"פ שידוע שגם השניה תשמור על ילדי הראשונה בעת הצורך, אין בזה חשש רבית, גם אם תשמור עליהם למשך זמן ארוך יותר ממה ששמרה הראשונה, וגם אם ילדי השניה הם בגילאים הדורשים פיקוח הדוק יותר וכדו'.

בספר חוט שני (עמוד פ"ח) כתב שדין זה מצוי בכמה אופנים, כגון כמה אמהות, שכל אחת שומרת על ילדי חברתה, או עובדים, שאחד מבקש מחבירו שישלים את משמרתו בזמן אחר, אם לא התנה עמו על מנת שיעשה תמורת מלאכה זאת מלאכה יותר כבידה מותר. אך אם התנה עמו שיעשה תמורת מלאכה זו מלאכה יותר כבידה בזמן אחר או זמן יותר ארוך, כגון שהאם ששמרה על הילד שלה תשמור על יותר ילדים וכדומה, או על אותו מספר ילדים רק יותר זמן, אסור. ולכן אם מתנים בעל מנת שיעשה עמו מלאכה כבידה יותר, צריך לשלם עבור ההפרש של המלאכה היותר כבידה, כך שאינו משלם לו יותר ממה שקיבל.

מיהו נראה שבשכנים ואנשים שלא מקפידים זה על זה, שכל אחת שומרת על ילדי חברתיה בלי שום התחייבות שהאחרות תפרענה כשהיא תצטרך לעבודה זו, רק עושות כן בדרך גמילת חסד בלי חשבונות, לא שייך בזה למיחש דילמא ילדה של זו טיפולו כבד יותר משל זו, או שזו יש לה שני ילדים וזו רק אחת, דהואיל ואין כאן שום התחייבות תו לית ביה שייכות הלואה כל עיקר, ואין בזה איסור רבית. מיהו אם הן עושות חשבון להתחייב זו כנגד זו שפיר שייך בהא איסורא, ויש להזהר בזה.

ולכן בנידון דידן יש להחמיר, כיון שהתנו מראש להתחייב לשמור על ילדיו. וכ"כ לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א לדינא, שיש חשש רבית בכה"ג.

ביקור חולים או ניהום אבלים למלוה

שאלה: האם מותר ללוה לנחם את המלוה כשהוא יושב שבעה או לבקר אותו אם הוא חולה, אע"פ שלא היה רגיל לעשות כן לפני שקיבל את ההלואה?

תשובה: הנה בספר חוט שני (הל' רבית שם) כתב שמותר לנחם את המלוה או לבקר בחוליו, רק אם היה עושה כן גם קודם ההלואה. וכן כתב לי מרן הגר"א נבנצל שליט"א. וידידי הגר"נ גראס שליט"א (במח"ס שו"ת שארית אברהם) כתב לי וז"ל:

האוצר ◆ גיליון י"ח

"ולענין לנחם המלוה ל"ע או ביקור חולים, כבר דנו בזה לענין המצוי שהמלוה מחתן את בנו ולא היה הולך בלי שהיה מלוה לו. וחילקו שאם הסיבה שהולך כעת הינה מפני שעצם ההלוואה גרמה היכרות וקירבה מסויימת עד שע"י ההלוואה נוצרה אכן סיבה מספקת שילך לחתונת בנו, הרי זה מותר. משא"כ באם גם אחרי ההלוואה מרגיש שאילולי ש"חייב לו", לא היה הולך, שאז אכן יש כאן משום רבית ואסור. וה"ה לנדו"ד עפ"י הנ"ל".

אולם יש לדון בכה"ג שרוצה לקיים מצות ניחום אבלים אולי ניתן להקל, אפילו אם הוא מכיר אותו רק מחמת ההלוואה, כי עדיין ניתן לומר סברא שהוא לא עושה כאן מעשה מחמת ההלוואה, אלא מחמת המצוה, וממילא ניתן להקל, וכן דעת הגר"ע אויערבאך שליט"א וכ"כ במח"ס שבט הקהתי שליט"א וכן שמעתי להקל ממו"ר הגר"מ דייטש שליט"א. וממו"ר הגר"צ ריבלין שליט"א שמעתי להקל כיון שכן הוא דרך העולם שמנחמים אנשים, אפילו כשלא מכירים אותם כ"כ טוב, ואפילו בכה"ג שעושה כן מחמת ההלוואה, ובלבד שלא יהיה ניכר שנוסע למקום רחוק לנחם אותו, אבל בתוך השכונה או העיר הוי דבר רגיל אצל אנשים, ולא ניכרת כאן הרבית.

חשש רבית בנתינת ממתק נוסף בחזרה לקטן

שאלה: מעשים בכל שבת שאחד מחלק ממתק לילד קטן בבית הכנסת וכן אחר לא קיבל כלום, האם יש חשש ריבית אם האב מבקש מהבן הגדול להעביר את הסוכריה לאחיו הקטן ובבית הוא יחזיר לו שתים?

תשובה: הנה איתא בגמ' במסכת ב"מ דף עה. "אמר רב יהודה אמר רב מותר לו לאדם להלוות בניו ובני ביתו ברבית, כדי להטעימן טעם רבית, ולא מילתא היא משום דאתי למיסרך". וברש"י במסכת שבת (דף קמט: ד"ה להטעימן טעם ריבית) כתב דמיירי באב המלוה לבניו הסמוכים על שולחנו כדי שידעו כמה קשה טעם רבית, אבל ברמב"ם (מלוה ולוה פ"ד ה"ח) נראה שהפירוש שהאבא לווה מהבנים. ולמעשה מובא בספר ברית יהודה (פרק ב' הערה ע') שחוששים בב' אופנים. וכך נפסק בשו"ע (סימן ק"ס סעיף ח') שיש להחמיר לגבי רבית אפילו אצל בניו הקטנים הסומכים על שולחנו.

ולמעשה בנידון דידן רואים שעדיין שייך חשש רבית אצל הקטנים. אלא שיש לדון בכה"ג אם יש כאן התחייבות אמיתית שמחייבת החזרת הממתק או לא. ראשית, יש לדון אם הקטן בכלל קנה את הממתק שקיבל במתנה בבית הכנסת או לא, ונראה שאם הוא קיבל ממתק למתנה הוא עצמו קנה ולא אביו. והנה הרמ"א חו"מ (סימן ע"ר סעיף ב') כתב ואם נתנו מתנה לקטן הסומך על שלחן אביו הרי היא של אביו, אבל לא בבנו הגדול. וכתב הסמ"ע (ס"ק ח') וז"ל: "אבל לא בבנו הגדול דאיכא למימר הנותן הקפיד להיות דוקא של הבן, משא"כ בנתן לבנו הקטן דמסתמא אינו משומר בידו זולת דעת אביו השומרו ונתנו לקטן אדעתא דאבואה". ומשמע מדבריו שאם הקפיד הנותן שתהיה דוקא של הבן הקטן, דלא כהסתמות, אין אביו קונה אותו. מיהו בחידושי רעק"א (שם) כתב דבמסכת ב"מ דף יב: כתב רבותא יותר, דאף אם אביו נתן לו את המתנה אין בנו קונהו. וא"כ ה"ה בכל אופן שאדם אחר נותנו לבנו הקטן אינו קונהו. וא"כ בנידון דידן לא הייתה כאן שום הלואה מבנו, שהרי הוא לא קנה את הממתק מתחילה.

ועוד הביא בספר קובץ הלכות רבית (עמוד י"ב) את דברי החו"ד (סימן קס"ח ס"ק ח'), שמבואר מדבריו שתן מנה לפלוני ואחייב אני לך נחשב כהלואה, והוי רבית קצוצה. וא"כ בנידון דידן, נחשב הדבר כמו שקיבל האב את הסוכריה מבנו הקטן בתורת הלואה והוא פורע לו בחזרה שתי סוכריות, ולכן יהיה זה אסור. אמנם עי' בספר אבן האזל הל' מלוה (פרק ד' הלכה ג-ד ד"ה ומה) שכתב שכיון דבפשוטו צריך לדין רבית קצוצה שיהיה נתינת מעות בהלואה, א"כ רבית על התחייבות לא הוי רבית קצוצה, וה"ה רבית מטעם התחייבות של ערבות, דאף דהמלוה נתן מעות אבל הוא לא נתן ללווה, ולא עדיף מהתחייבות דרך מקח וממכר, וכתב את כספך לא תתן לו בנשך. ואם באופן זה לא נחשב כהלואה והוא רק רבית דרבנן, לא שייך הדין שאסור ללות ברבית מבנים קטנים, שזה נאמר רק ברבית דאורייתא, ולכן בנידון דידן יהיה הדבר מותר.

ולמעשה כתב בספר (שם) לדינא דבכה"ג שמע מפוסק אחד שאסור לעשות כן על פי דין ללות ברבית מבנים קטנים. והאיסור נובע בזה שיש אומרים שבמתנה שקיבל הקטן הוא קונה אותה ואין רשות לאב לקחת אותה בלי הסכמתו. אבל נראה שבאופן שאין קפידא שהאב לא יקחנה, הרי זה כסתם מתנה, שהאב הוא הבעלים עליה, ויכול לבקש מבנו שיתנה לאחיו, תמורת שני ממתקים אחרים.

ושאלתי נידון דידן למרן הגר"א נבנצל שליט"א וכתב לי שבשבת יש כאן גם שאלה של שכר שבת, אבל כמדומני יש להקל. וכן דעת הגר"ש דבליצקי שליט"א והגר"ע אויערבאך שליט"א שאין כאן הלואה והכל מותר.

ונראה לי להוסיף דאע"פ שיש אומרים שניתן לחשוש אפילו בכה"ג שהיה כאן איזה סוג של הלואה, מ"מ יש לומר סברא להקל בשופי על פי מה שראיתי בספרי הזמן (עי' בס' ברית יהודה פ"ב הערה ע'), שמבואר מדברי השו"ע שם שכל האיסור לתת רבית לבנו הקטן הוא משום אתי למיסרך, אבל אי בלאו הכי באמת בדעתו לתת מתנה לבניו, או שרוצה לראות לו לתת לאחרים כשיש לו ואין לאחרים, שלכאורה זה גם לימוד בחינוך הילדים, אין חשש רבית. ואע"פ שלמדנו בשו"ע (סימן ק"ס סעיף ה'), על פי שיטת הרמב"ם, שאסור לתת מתנה, שאני התם כיון שיש אנן סהדי דההלווה נותן למלווה מתנה תמורת ההלוואה, ונראה שיש ללמוד מכאן בחוב שיש לאב לבנו, אם מחמת שלוה ממנו או שקנה דבר עבורו או ששילם חובו וכדומה, ובבוא אביו להחזיר חובו, הוסיף עוד מעט, ודעתו למתנה בעלמא, יש מקום להקל.

ועוד דוגמא לכך כתב ידידי הגר"מ פריד שליט"א בספרו וישמע משה (חלק ג' סימן קפ"ב), מעשים בכל יום שבן קונה לאביו מאכל בשוק ואביו מחזיר לו יותר בשעת פרעון, האם יש חשש רבית בכה"ג כנ"ל או לא. והביא הגרי"מ שטרן שליט"א דהשו"ע כתב שאפילו לבניו ובני ביתו אסור להלוות ברבית, אע"פ שאינו מקפיד עליהם והוי מתנה. ומ"מ בנידון זה ניתן להקל, מכיוון שהרבית היתה בדרך מקח וממכר ולא בדרך הלואה גמורה. ועוד, שהכל יודעים שדרך האב לתמוך בבניו לעיתים קרובות והוא נתכוין ליתן לו מתנה. וכן צידדו עוד רבנים שאם הדרך של אביו להוסיף לו אין חשש.

אמנם, הגר"ש רוזנבלט שליט"א אמר דבשעת פרעון אסור להוסיף, אפילו דרך מתנה, כי בדרך כלל האחריות על המוצרים חלה ברגע של הקניה, ואם הם אבדו בדרך האב משלם לבן. אבל אם הייתה אחריות של הבן בדרך מותר להוסיף על המחיר, אם לא סיכמו ביניהם בכמה מוכר לו הבן את המוצרים. ואפילו אם סיכמו אולי יש כאן קולא של דרך מכר. והגר"פ וינד שליט"א טען שאע"פ שבשו"ע הרב סעיף ז' נראה שיש להחמיר בכל האופנים, מ"מ אב ובן שונה בכל ומוכחא מילתא

שהוא נותן לו מתנה, ורגיל בכך, לכן יש להקל. אבל אם האב אינו רגיל, או סתם אדם בשעת פרעון אסור, וכן דעת בעל שבט הקהתי שליט"א.

וכשעוסקים באותו ענין נראה לי לעורר שיש להזהר כשאב עושה בר מצוה לבנו בן י"ג שנים והוא מקבל כסף במתנות, וביקש אביו ללוות את הכסף כדי לשלם לאולם שמחות וכדומה, והוא מקווה לשלם לו אחרי קצת זמן את כל הסכום שלקח ולהכניס את זה לחשבון בנק שיפתח עבור בנו, הרי שאם אביו רוצה להוסיף בחשבון קצת בשעה שהוא מוסיף את החוב בחזרה יש לעיין באיסור רבית. ולכן ניתן לסמוך על סברא הנ"ל שניתן להקל ביחס בין אב לבן, אבל אם מדובר בתוספת ניכרת כדאי לו שלא לשלם את הכל בבת אחת, אלא להחזיר את החוב ורק אח"כ להכניס התוספת לתוך החשבון של הבן. וזה יהיה כבר אחרי פרעון החוב, כשאינן חשש רבית בזה בכלל, ועדיין יש לעיין בכל זה, ועוד חזון למועד.

